

7992 a *

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

SMÅLAND

Forserum

Danielsson, Eva, 1934

Svar på ULMA:s frågelista M 23 Folkminnen
rörande skörden

36 b1.4:o

7992a

x03D

1.
Svar till
Landsmålsarkivets frågelista 2.
Sagesman E. F. Abrahamsson
Född i Forsserum år 1851.
Uppgifterna härröra från
Småland Boeta hd, Forsserum sn.
Upptecknare Eva Danielsson.

Skörden.

Vår det gällde skörd-
en, var det viktigt att denna
skedde i rätt tid. Den bonde,
som ej följde med de andra

och slädde och skördade i rätt
ordning, blev hällen för en
dårlig bonde, och som en sådan
vill ju ingen gärna bli an-
sedd.

Vid Nickelsmässe borde
skörden vara inbärgad. När
ett par bönder träffades vid
kyrkobesöket på lördagen
vid den tiden var den första
frågan, de ställde till var-
andra, denna:

"Här du din gröe i huse"?

På en sådan fråga
borde den tillfrågade kunna
svara ja, om det var något
bevänt med honom.

Om man fruktade

2

ULMA 7992a

Danielsson

Smål

ULMA 7992a E. Danielsson. 1934

SMÅL. FORSERUM

Frgl. M 23

3.
nattfrost i September, skes
man hellre någon dag för
tidigt än för sent.

"Jä ä' bättre ä
jä ä' gröner nek än e'
forsen"; hette det.

Om det på mor-
ningen fanns många spindel-
nät (= "rockasnar") på marken,
blev det en vacker dag.

Om myggen dan-
sade flitigt och högt i sol-
nedgången, fick man vacker
barngröns väder dagen därpå.

Dansade myggen
långt, blev det regn.
"Som småknotta
(även kallade "ättadarsgubbar")

stackes redit som kvällen, bbr'
dä regn dä'n ätter".

Riklig förekomst
av dansande mygg ansågs
betyda en vacker vår.

"När kaja skrek
i skomninga i sbrakvällen,
bbr' dä regn".

"Som ogygga skrek
i närheta ä' hussa' bbr' dä
ovär ä nederbyh ä ellsvä'e
ä dösfall ä andra olöcker".

"När tabgoen
lätte si se' som väred jä
bbr' dä mer kallt ä isset."

Den dimma som
ibland steg upp över "Trolls moss",
kallades "vita märva" = vita märren.

Steg dimman uppåt, blev det vackert väder, steg den neråt, blev det regn.

När dimman stod jäms med trädtopparna, sade man:

"Nu blir då noch torkevär, för Skerskärings byker å väntar vackert vär te sin tvätt."

"Nu har göbarkärings hängb ut sin byke, så nu blir då torkevär," sade man vid morgondimma.

Enon särskild veckodag hade man ej vid påbörjandet av skördarbetet, utan detta börjades när säden ansågs vara mogen.

6.
När havren på hösten
började gubna, prövade man
om den var mogen. Detta till-
gick på så sätt, att bonden
tog hatten i handen och sloj^{de}
en gång över havreaken. Was
havren mogen och färdig att
skördas, skulle minst fem
korn lösna och falla i
hatten. Om mindre antal
korn föll, var den inte mogen
utan borde stå kvar på åkeren
någon dag.

Vid sädskörden
fördelade sig karlars och kvin-
ners göromål, så, att karlen
mejade och kvinnan tog upp
säden och band den i karvas.

Sedan var det karlarnas
göra att "kraka" (= jätta upp)
säden, medan det hörde
till kvinnornas åliggande att
"rässa stöbb" med handräffor.

Längre tillbaka när
säden skars med skäror hjälps
tes både karlar och kvinn-
timmer åt med att skära.

Under torrkåret
1847, var havren bara två tim
lång, varför man då ryckte
upp den med roten. Ett sämg-
täckes lades på åkern och
på detta lades havren, för
att intet korn skulle gå
till spillo.

Vid sädskörden

förekom ingen särskild kläddesl men vid slätterarbetet hade släarna tjusa "linboeser" och räfseskorna särskilda räfseshöjor av hemvävt bomullstyg. Såväl släare som räfskeskor buros då stora vida hattar på huvudet, vilka hattar tillverkades av en hattmakare i bygden och betalades med några skilling per stycke.

Särskilda maträtter förekommo ej vid skörden utan man ätt "var man hade".

Vid slätterarbetet däremot hade man mera givna maträtter. Av bröd bas man då

9.
med sig en hel brödkrake, som
förvartades i ängsladan och
vilket bröd borde räcka, så
länge ängslätterna varade.
Till brödet äts ^{fläsk} till och
ost och välling - välling i
alla former - kornsgrynsvälling,
hvornvälling, risgrynsvälling
och "vattbarkvälling" (= av rassk).

Den senare vällingen
var inte vidare högt älskad.
Det var vanligt, att folk "läste
till maten", men en gång
märkte husbonden, att den
ena pigan uteslöt bords-
bjöden. Han påminde henne
då om detta missförhållande,
varvid pigan svarade:

"Ja' läses' inte för rassvälling"!

Det förekom, att man hade en del skämtsamma uttryck och talesätt under skörden.

Om någon mejade illa och kvarlämnade några strån sade man, att han har lämnat "e" kärning."

Den, som välte med ett hölass eller jädesslass, skulle bestå ett halvtop brännvin åt arbetslaget.

Vid skördens början sade den ene skämtsamt till den andre:

"Skärer du de' nu i bär de' illa te, så får du ingen skördegröt"!

När man vid

11.
skördetidens slut skulle meja de
sista stråna, sådes man "ta
haren." Man kappades om att
få ta de sista stråna, att få
"ta haren."

Detta uttryck här-
leder sig därifrån, att det
fjör ofta fanns haren i säden.
Allteftersom man närmade sig
med liden flyttade haren på
sig och blev till sist fummig
i sista skäret. Sen som då
fick på sin lott att ta de sista
stråna, sådes "ta haren."

Oftast sprang ju haren
sin väg och förblev ofångad.
Detta har givit anledning till
det bevingade uttrycket:

"Det får man ta hvaras för".

Härmed menas att man har ringa utsikt att få betalt för en fordran eller något dylikt.

Många gånger hände det, att den stackars harungen ej hann undan utan fick släppa livet till, sedan han av miss-tog fått benen avhuggna av liken.

För den som "tog haren" skulle man hurra. Denne fick även den förmånen att först taga för sig av alla råttorna på skördekalaset. Det var där för man kunnades om att få taga det sista skäret.

Om den som ej rörde på
armarna utan slädde och mejade
illa och tafatt, sade man:

"Han har 'e' brökekaka
senner armen"!

"Pätt ut på baken
och håll ner på läret, så
hörar det sig bra" hette det.

"Lägg ner läret"!

sade husbonden till sin dumme
och tafatte dräng, när denne
slädde illa och bara trampade
ner gräset med träskorna.

Drängen tog uppmaningen
bakestarkt och gick alldeles
krokigt med benen. Då blev
husbonden arg och röt varsket
åt drängen:

"Begräper du inte, att
du få lätta lien flyta, din
drummel"!

Härvid kastade drängen
sin lie i in.

Bonden menade "liabaken"
och "lieläret" men drängen
förstod ej hans mening.

Vid sädesskördens
slut hade man olika seder
och bruk. För att låta gran-
narva veta att man skutat
meja brukade man i första
hand hurra ljudigt på åkern.

Vid hemkomsten tog hus-
bonden fram ett avlagat
ochorn, i vilket han blåste
som en basun, så att alla i

den vidsträckt byn hörde det. Så snart det andra byalaget fick höra det skrällande ljudet visste man vad det betydde.

I detta horn blåstes det efter varje avslutat arbete.

Det var ej alla bönder, som använde ett sådant horn, men en och annan av de äldsta bönderna gjorde det tills omkring år 1890, då denna sed kom ut bruk.

Att gå upp på gårdens högsta punkt och hundra samt ablossa ett par bösseskott var också brukligt.

ULMA 7992 a E. Danielsson. 1934
SMÅL. FORSERUM
Frgl. M 23

16.
 Efters sista kölassets in-
 körande äts "slättgröten". Till
 detta gille inbjödos alla de
 som på ett eller annat sätt
 hjälpt till med arbetet. Till
 gröten skulle vas och en rimma,
 varför det gick ganska muntligt
 till vid ett sådant kalas, där
 var och en fick äta och dricka
 så mycket mat och brännvin
 han ville ha. En flicka rim-
 made t. ex. sålunda:

"Denne gröten ä' kokt
 för den som räfsat i trälat
 ä' inte för den som legat vid
 boynelotta ä' grälat."

Härtill svarade drängen:
 "Denne gröten

17.
han ä' koket för den som
slätt ä' dänkt, ä' inte för
den ^{som} stätt ve 'rässa' ä' thängt."

När det första
regnet kom efter slättgrötens
avätande brukade alla gäs-
dens kvälar ligga och sova
på hörämnat under en natt.
Varför detta skulle ske, kan
sugesmannen ej minnas.

Det var även sed
att släktingarna någon söndag
inbjödos att "äta slättgröten",
sedan höskörden var inbärgad.

Då skörden var
inbärgad hölls det skörde-
gille. Då vankades det kål
och kött och potatis på träfat.

dessutom fick var och en ett fat med risgrynsgröt. Hem-brygd maltöl och kornbärdricka samt brännvin vankades i rikligt mått.

På skördegillet före-
kom olika slags lekar och
kraftproov, såsom "ta hotag"
"resa i mästar" "vispa skanké"
och "dra handkavel" m. fl. -

Imman man började
ett arbete, såsom sådd skattes
och skörd, brukade män gå
ut på gården tidigt på mor-
gonden och sjunga psalmen
"Om klara sol går ätes upp".
Pärskilt var detta seden före
vårarbetets början. Husbonden

borde sjunga, så att det hördes över hela byn.

"I dag ska han börja å våra," sade då de andra när de hörde den starka och kraftiga morgonsabmen.

Bland sömbiga bönder förekom det att man varje afton innan man lämnade åkeri eller ängen, gjöng en psalmsvers.

Sista kärven, man band, räckte man upp åt någon och sade:

"Här har du en pysslinge!"

Om en jigh tog upp och band den sista neken och denna nek blev mycket

ULMA 7992a. E. Danielsson. 1934
SMÅL. FORSERUM
Frgl. M 23

liten, sadis hon få en unge.^{an}
Den sista neken, lykt-
neken, kallades "kärningen".

Om man tog upp säden
så illa, att det blev ^{an} i
båda ändar på neken sade
man, att det blev "e' kärning".

När säden köddes
in lämnades några strån kvar
på åkern. Dessa strån skulle
"dra god skörd till nästa år"
samt skydda åkern mot
fjögöring.

Man lämnade två
nekar kvar på åkern. Dessa
skulle tjäna som ätel för
tjäderjägel, som man sedan
åköt, när säden var inbärgad.

ULMA 7992 a E. Danielsson. 1934
SMÅL. FORSERUM
Fgl. M 23

21.
 "När aspelövet bbre,
 stort som rettöron då lätte
 tjädern bbr i spela, i då
 slapp tjyusköttera 'springa
 i farva i markeria på
 ottera, mä jobbe ssv" fad man.

Seden om till-
 skickad halmgubbe har man
 ej minne av.

När sista lasset
 kördes in, hurrade man.

När gäden lades
 in i ladet, var det nog, att
 arbetet blev väl utfört. Detta
 arbete kallades att "la."

Den person som stod
 på logen och kastade upp
 nekarna på ladet till första

ULMA 7992a E. Danielsson. 1934
 SMÅL. FORSERUM
 Frgl. M 23

^{22.}
 "nekakräkan" kallades loakatt.
 De som kastade nekarorna till
 varandra kallades alla "neka-
 kräkor", och den som lade
 säden i "stäclas" på ladet
 benämndes "lämn". Denne hade
 den ansvarigaste posten,
 ty nekarorna skulle packas
 fast och hårt så att inga
 råttor skulle kunna tränga
 in i säden.

I den första
 "stäclen" (= det första varvet)
 lades julost och äpplen
 och ett brännvinsanke. Det
 senare skulle påskynda
 tröskningen, som måste vara
 avslutad till jul.

23.
Iman "loakatteu" kastade upp nekerna till nekabräcken på ladet, slängde han med allen ett hårt slag i logbalcken. Detta skeddde för att kornen skulle ramla ut på loggolvet och ej bliva tillspillogranna på ladubotten. Det var endast vid den första "ställen" man slog nekerna mot balken.

För att rättorna ej skulle få makt med säden vidtog man vissa åtgärder. ~~Iman~~ Säden lades in i ladet, kläddes man golv och väggar med hundkåle, libsticka och eneis. På hällde

24.
man fotogren på enriset, av
vilket buskas ställdes i lada-
hörnen.

Vidare skulle säden
läggas in under fullkomlig
tryktnad, ty om man talade
till varandra blev det många
rättor i ladet.

Vid inläggningen av
första varvet (= första "stälten"),
lades äpplen, julosten samt
ett brännvinsänkeare, vars inne-
håll skulle förtäras vid trösk-
ningen. Det var detta som
präskyndade densamma.

Vid inkörning
av säden var det ett gott
tecken, om en katt hoppade

upp på vagnen eller höll sig
i närheten av densamma.
Var det en höna som höll
sig framme, betydde det
oftast med grödan och med
djuren.

Samma var förhållandet
när bonden selade hästen och
"satte förs" då han skulle
köra till jontköping med sitt
toorglass. Om då en katt
kom och strök sig mot skjut-
sen blev det turligt med
städsresan men om en höna
kom och kacklade och hop-
pade upp på åkdonet, då
var det säkrast att spotta
i selen. För att förekomma

atur och obrycker under var-
 jehande färdar, var det bruk-
 ligt att husbönden ritade
 ett kors på vägen framför
 hästen. När denne gått över
 korset kunde körkarlen
 känna sig trygg för mötande
 faror "på färdvägen" (= på färdvägen).

Veckan före
 Michelsmässe kallades "potate-
vekan". Då var det rätt tid
 att plocka potatis.

Det var dock bruk-
 ligt att smaka på nypotatisen
 redan i juli månad, då hus-
 modern skattade potatisständer
 på ett par potatisar. Detta
 kallades att "gälla potatis".

27.

Så det fanns många barn och kvinnor i gården, där plöjde man själva upp sin potatis i de flesta fall, men på något större gårdar där det var rätt med arbetshjälpen samman- kallade man folk till "potatis- hjälper". I så fall väntade man några dagar tills de andra hade slutat sin potatis-skörd.

De främmande potatisplöjarna skulle vara på ort och ställe klockan 5 på morgonen. De skulle, som ordstävlet säges, "ta dagen från morgonen". Så att de kunde göra skäl för sig under den

ULMA 7992 a E. Danielsson. 1934
SMÅL. FORSERUM
Frgl. M 23

korta dagsstunden.

Matordningen vid
potatisplockning var följande:

Somast klockan $\frac{1}{2}$ 6
skulle alla ha ätit och vara
färdiga att begiva sig ut till
potatisåkeren. Morgonmålet
bestod av "skinnpotatis i salt,
stekt sill" blå mjölk och en
liten brödbit.

Var och en hade
sin egen potatishacka med
sig hemifrån, och med hackan
i handen begav man sig till
"potatelandet" där husbonden
med krok höll på att "örja ögg".
Två och två höll tillsammans
och delade kolfaten. I det största

Fatet lades de stora potatisarna och i det mindre lades småpotaterna och sidana, som eventuellt voro ruttna; de glockande togo var sin jära, och nu började arbetet med liv och lust. Man hackade och slog i klappern, så att elden bytte ibland. På två ställen på åkern stodo "dyngesätas" i vilka potaterna tömdes, då "kvarfata bbe' fulla."

Husbonden hade fullt upp att göra med att järja upp järonna och köra hem potatis. Han brukade även se till, att ingen stod

med rak rygga och hängde
 på hackeskäftet. Fick han
 någon stund ledig, hackade
 han efter de andra förs att
 konstatera, om de plöjde
 tillräckligt väl. Kittade han
 någon potatis fick den jelan-
 de en liten skrapa för sitt
 slarv.

Fimmarna skreds lång-
 samt framåt. Framåt mor-
 gonen gick solen upp, varför
 det blev varmt och tröttande.
 Det knakade i lederna och
 ryggen värkte på grund
 av den framåtlutande ställ-
 ning, kroppen måste intaga
 vid detta arbete. Man såg

31.
skämtsamt, att "potatezbock-
ning, då ä ett göra för
barn i fruntimmer i små-
väcta i satta kvara - redit
förlä till inte befatta se
mä jänt".

Klockan 12 på dagen -
efter sex och en halvtimmars
barnbrutet arbete - var det
äntligen middag. Så vankes-
des det räskald potatoes -
vilket ansågs litet finare -
samt fläsk - stekt eller kokt
med "doppa" (= säs) till. Någon
dag kunde fläsket utbytas
mot "plockekött" = kalokött
serverat i sitt avsedda spåd.
Som efterrätt servera-

31

ULMA 7992a E. Danielsson. 1934
SMÅL. FORSERUM
Frgl. M 23

des äpplekräm och mjölk och
bröd. Maten smakade som
det finaste kalas - humöriga,
som alla voro.

Så snart mål-
tiden var över bar det
ätes väg ut på åkern där
arbetet fortsattes tills kl.
6 eller så länge som det
var möjligt att plocka förs
mörkrets skull. Potet kaffe
eller annat mellanmål före-
kom under dagens lopp. Det
var länge målsbeten på
den tiden.

Sådana voro arbets-
förhållandena under potatis-
plockningen tills omkring år 1890.

ULMA 7992 & E. Danielsson. 1934
SMÅL. FORSERUM
Frgl. M 23

Det var ej sed att lämna kvar det Gista potatisstämnet utan alla potatiser plockades in.

Efter potatisplockningen var slut harvades landet varvid de lejda plockarnaingo gå i skift på åkeren och plocka upp de potatis, som kommo fram.

Efter harvningen ärjades landet varvid en person fick gå efter bonden och i en korg samla upp den potatis som då uppenbarade sig. Detta arbete utfördes dock ej förrän någon dag senare.

ULMA 7992a E. Danielsson. 1934
SMÅL. FORSERUM
Frgl. M 23

När potatisglockarna slutat plöcka alla fjärrorna på landet hurrade de i högen, sky för att andra skulle höra, att de nu hade slutat.

När de kommo hem till gården, tog bonden fram sitt othorn, vari han blåste, så att det 'skrällde långt väj'.

Detta ljud hördes öfver hela byn och ännu längre, och alla som hörde signalerna, visste vad de betydde.

"Nu - has - vi - loktat - nu - has - vi - loktat,"
lät det från hornet.

Det sådant horn finnes ännu bevarat hos jagesmannen.

35.
Något större avslutningskalas hade man ej särskilt efter potatisupptagningen.

Det var sed att ungdomarna - före flytttiden - d. 24 okt. gick till varandra i husen och rev potatis till stärkelse. Detta skulle ske innan tjänarna flyttade och det fanns inga potatiskvårnar i gamla tiden. Därjämte bytte de unga arbetshjälper med varandra. Så var det alltid litet festligt med maten.

Många höll även större skördekalas sedan allt var inbjudat - med mycket mat och brännvin. Då lekte man många lekar och kraftpro.

36.

Från den 24 oktober
till den 1 November hade tjänarna
"frivecka" då de fingo tillfälle
att resa till Jönköping på
"frivekelördag" för att göra
diverse uppköp och för att råka
varandra. Därför hette det också
om fritiden:

Måndag är en frivillig dag.

Tisdag är av samma slag.

Onsdag ska vi supa -

Torsdag är vi sjukas -

Freitag gör vi rätt ingenting.

Lördag går sabbaten ih -

Söndag får vi vila".

ULMA 7992a, E. Danielsson, 1934
SMÅL. FORSERUM
Frgl. M 23